

В. В. Отрощенко, Ю. В. Болтрик

АМАЗОНКА СКИФСЬКОЇ АРХЕОЛОГІЇ (до ювілею Олени Євгеніївни Фіалко)

Олена Євгеніївна Фіалко постать в українській археології znana й шанована. Насамперед як фахівець з археології раннього залізного віку, а особливо своїми штудіями в галузі дослідження скифських амазонок. Окрім поважної кількості фахових статей та виступів на наукових форумах різного рангу, її авторитет серед колег зумовлений тривалим періодом виснажливої праці на посаді Вченого секретаря спеціалізованої Вченої ради по захистах докторських та кандидатських дисертацій при Інституті археології НАН України (2007–2021 рр.). Під її прихильною, але вимогливою опікою, підвищили свій науковий статус понад сто здобувачів, які складають добру третину дипломованих археологів нашої держави.

Поза тим, Олена Євгеніївна є своєрідним рекордсменом з часу, який вона провела у польових умовах. Специфічним тестом на витривалість та мужність стало її безстрокове випробування нелюдськими умовами праці впродовж практично календарного року на розкопках Бердянського кургану. Бердянську експедицію (керівник М. М. Чередниченко) недаремно нарекли «полярною». Адже вона тривала протягом 1977–1978 рр. без зимових канікул. Ювілярка єдина витримала весь період роботи експедиції, провівши в надзвичайно складних умовах один рік та два тижні. Наголосимо, що більша частина того тривалого сезону припала на холодну пору року з пронизуючими приазовськими вітрами без снігу. На тендітні дівочі плечі лягло оформлення польової документації та опис численних артефактів з цієї унікальної пам'ятки. На жаль, ювілярка поки що не склала літературної оповіді щодо тих буремних подій довкола

Кропивницький, зі скифськими стелами біля музею, 2019 р.

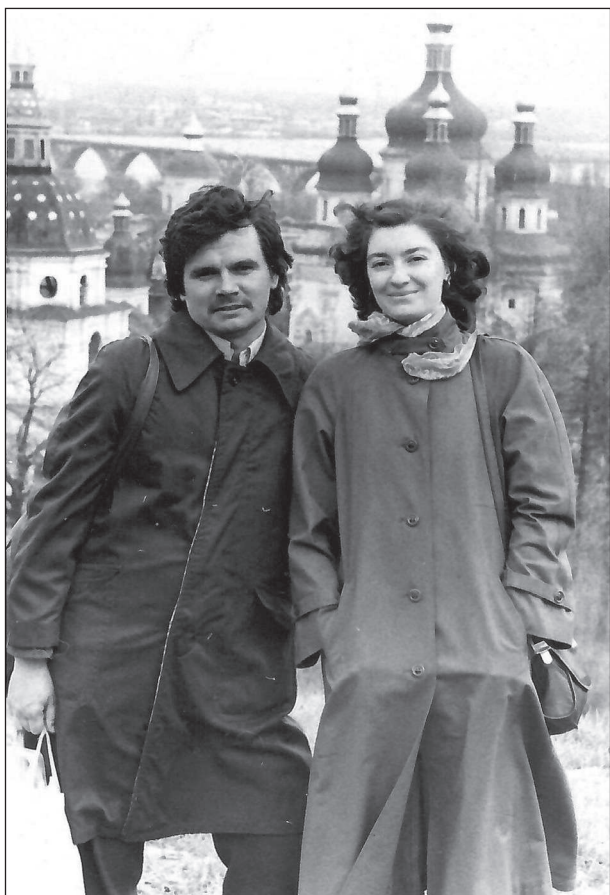
могили, знаменитої рекордною глибиною своєї поховальної споруди та великою кількістю коштовних оздоб. З якої можна створити сюжет, гідний бестселера, а то й сценарій гостросюжетного художнього фільму.

Загалом же невтомна дослідниця за 48 років життя в науці працювала у складі 15 наукових експедицій. Серед них були й багаторічні: Ольвійська, Херсонська, Бердянська, Таврійська, Приазовська, Сула (Басівське городище), Очаківська, Міжнародна Південна археологічна експедиція ІА НАН України, Арабатська та низка інших.

Співробітники Херсонської експедиції Інституту археології АН УРСР: стоять О. Бондар, Андрій (прізвище невідоме), А. Кубишев, Г. Євдокимов, Євген (прізвище невідоме), О. Козлов, О. Симоненко; сидять Є. Жижукін, О. Ліпо, О. Фіалко, І. Чернікова, А. Ніколова (1976 р.)

Народилася Олена Фіалко в сибірському місті Томську в родині викладачів та науковців 3 червня 1953 р. Батько Олени, киянин за походженням, Євген Фіалко після аспіран-

Видубичі, О. Фіалко та Ю. Болтрик (початок 1980-х рр.)

тури Московського авіаційного інституту був направлений на роботу до Томського політехнічного інституту. Вже в тридцять років він очолив кафедру, а в тридцять вісім захистив докторську, був деканом радіотехнічного факультету та фундатором радіолокаційного дослідження метеорів та їх іонізованих слідів. Мати, Галина Фіалко (уроджена Мясоєдова), викладала в Томському університеті економіку виробництва і писала статті до місцевих часописів (бо все життя мріяла про журналістику). Старша сестра Тетяна, яка згодом стала блискучим редактором перекладів на романогерманські мови, завжди була і є позитивним взірцем толерантності та працьовитості. До Києва родина повернулася 1962 р. А 1975 р. Олена Фіалко закінчила історичний факультет Київського університету ім. Тараса Шевченка й була направлена на роботу до Інституту археології АН УРСР. Випускники істфаку того року виявились чи не найпотужнішим кадровим поповненням археології нашої держави. Серед одногрупників Олени були: Микола Чмихов, Володимир Мезенцев, Олександр Ситник, Володимир Білозор, Олена Титова, Людмила Іванченко, Ірина Фесенко, Галина Волосюк; а вечірні відділення тоді закінчили: Валентина Петрашенко, Микола Ричков та Наталія Блажєвич.

За час роботи в Інституті археології О. Є. Фіалко пройшла сходинки наукової кар'єри від старшого лаборанта до провідного наукового співробітника. Багатий та різнобічний польовий досвід (понад 40 сезонів) вона набула на курганах скіфів та їх сучасників, а також на пам'ятках осілої енеоліту—бронзової доби, античності та середньовіччя. Пра-

Виступ на археологічному конгресі в Ілці (Туреччина), 2007 р.

цувала в численних українських (Ольвійська, Березанська, Херсонська, Приазовська, Побузька, Трахтемирівська, Сугоклійська) та міжнародних (Українсько-Польська та Українсько-Турецька Південна середньовічна) експедиціях на теренах України, зокрема керівником загону та заступником керівника експедиції. Досліджує історію населення Північного Причорномор'я за доби раннього заліза та середньовіччя. Залучила до наукового обігу чималий корпус поховань скіфських жінок зі зброєю, кургани скіфської аристократії Огуз, Бердянський, Тащенак, Чмирева Могила. Досліджувала та опублікувала матеріали лісостепових городищ Басівське та Трахтемирівське. Окрему сторінку в її науковій діяльності займають середньовічні міста Аккерман, Очаків та інші пам'ятки часів Османської імперії Півдня сучасної України. В роботі тих міжнародних експедицій у пригоді стали її дипломатичні здібності та здатність знаходити спільну мову з турецькими, англійськими, американськими та канадськими колегами. Тому не випадково 2005 р. О. Фіалко стала одним зі співзасновників (разом із С. Біляєвою, І. Джанкорель, Ю. Кочубеєм та А. Курковим) Історико-культурної асоціації «Україна—Туреччина», де тривалий час виконує функцію відповідального секретаря.

Ювілярка брала участь у роботі багатьох міжнародних наукових конгресів та конфе-

У Стамбулі разом з С. Біляєвою, 2018 р.

Засідання спеціалізованої Вченої ради по захистах дисертацій, акад. П. Толочко та О. Фіалко, 2020 р.

ренцій, зокрема в Казанлику (Болгарія, 1993), Тулчі (Румунія, 1995, 2000), Бухаресті (1996), Ростові-на-Дону (2001, 2002), Санкт-Петербурзі (2002, 2005, 2010, 2011), Києві (2003, 2010, 2011, 2017, 2018, 2022), Анкарі (2005, 2018), шт. Пенсільванія (США, 2006), Браїлі (Румунія, 2010); Флоріанополісі (Бразилія, 2011); Стамбулі (2012), Познані (Польща, 2013, 2019), Вроцлаві (Польща, 2017), Львові (2019, 2021), Кишиневі (2020, 2021), Любліні (Польща 2022), Туркестані (Казахстан 2022) та ін.

Заслугує на увагу науковий поступ О. Є. Фіалко. 1993 р. вона захистила дисертацію «Скіфський царський курган Огуз» на здобуття наукового ступеню кандидата історичних наук (науковий керівник д. і. н. Є. В. Черненко). У 2020 р. дослідниця підтвердила свій науковий статус захистом докторської дисертації «Скіфські амазонки в археологічних реаліях». У 1994–1996 рр. на запрошення Миколи Чмихова, тодішнього керівника кафедри культурології факультету гуманітарних наук Національного університету «Києво-Могилянська академія», викладала на цій кафедрі.

Розробляючи тему скіфських амазонок та активно доносячи результати своїх досліджень на міжнародних форумах ювілярка стала помітною фігурою світової науки, знаходячи собі

як соратників, так і непримиренних опонентів. Її незаперечною заслугою стало підведення під яскраві нашарування легенд та мистецьких варіацій теми жінок зі зброєю надійного археологічного підґрунтя. Невтомними зусиллями Олени Євгеніївни базова тема її наукового життя була перенацілена з легендарного минулого в сучасність. Кодифіковане право жінки на зброю лишається нині так само актуальним, як 2500 років тому, що й було блискуче доведено її докторською дисертацією, попри невдоволене «бурчання» захисників т. зв. «сімейних цінностей». Тому монографічна версія її дослідження буде, безперечно, запитуваною та активно задіяною науковою спільнотою.

Серед наукового доробку О. Є. Фіалко понад 350 праць. Наголосимо на розділах у колективних виданнях: «Памятники истории и культуры Украинской ССР» (1987); «Історія українського мистецтва», т. 1 (2008); «Історія декоративного мистецтва України», т. 1 (2010) та монографічних: «Памятники скифской эпохи Приднепровской террасовой Лесостепи» (1994); «Напад скифів на Трахтемирівське городище» (співавтор Ю. Болтрик 2003); «На розі двох світів» (співавтори С. Біляева та ін. 2022); «Аккерманська фортеця. Дослідження 1999—2010 рр.» (співавтори С. Біляева і Ю. Болтрик, 2022); «Амазонки: міфи та реальність» (2023).

Слід згадати й своєчасну ініціативу Олени Євгеніївни зі створення другого наукового журналу Інституту археології НАН України «Археологія та давня історія України», підтри-

ману дирекцією закладу, кількість випусків якого скоро досягне півсотні. Потреба в цьому виданні була обумовлена необхідністю надати додаткову трибуну молодим науковцям і таким чином ліквідувати довгу чергу в журналі «Археологія».

Олена Євгеніївна є не лише вправний організатор процедурної частини захистів дисертацій, але й вправна вихователька наукових кадрів вищої кваліфікації. У статусі наукового керівника нею був вихований кандидат історичних наук Анатолій Щербань, який після вдалого захисту однієї дисертації невдовзі здобув докторську ступінь.

Українська археологічна спільнота зичить Головній амазонці й трударці скіфської археології Перемоги нашої зброї, міцного здоров'я та творчого натхнення!

БОЛТРИК Юрій Вікторович, кандидат історичних наук, завідувач відділу, Інститут археології НАН України, Київ, Україна.

BOLTRYK Yurii, Candidate of Historical Sciences, Head of the Department, the Institute of Archaeology, the National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine.

ORCID: 0000-0002-7816-4502,

e-mail: boltryk@ukr.net.

ОТРОЩЕНКО Віталій Васильович, доктор історичних наук, професор, Інститут археології НАН України, Київ, Україна.

OTROSHCHENKO Vitalii, Doctor of Historical Sciences, Professor, Institut of Archaeology of National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine.

ORCID: 0000-0001-5707-8384, e-mail: otrok_o@ukr.net.